

مجمع البحرين

از

مولانا پاینده محمد علیہ الرحمہ

(خلیفہ حضرت فیوم ثانی خواجہ محمد معصوم سرہندی قدس سرہ)

ہر لحظہ جمالِ خود نوعِ دگر آرائی

رنگِ دگر آمیزی شوقِ دگر افزائی

(جائی)

قیمت پکس پیسے

۵۱۳۸۵
۶۱۹۶۵

ادارہ مجرورہ

۱۰۲/۵ ایچ ناظم آباد سندھ - کراچی ۱۵

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

مقدمہ

بفضلہ تعالیٰ حضرت قیوم ثانی عروۃ الوثقی خواجہ محمد معصوم سرمدی
قدس سرہ کے خلیفہ حضرت مولانا پابندہ محمد علیہ الرحمہ کا یہ رسالہ پہلی بار شائع کیا جا رہا ہے
مصنف نے رسالے آغاز ہی میں لکھا ہے کہ سلسلہ عالیہ نقشبندیہ اور سلسلہ عالیہ قادریہ
کی تکمیل و تکمیل کے بعد جب ان کو خلیفہ مجاز بنایا گیا تو انھوں نے ان دونوں
سلسلوں کے شجرے نئے انداز سے مرتب کرنے کا ارادہ کیا۔ چنانچہ صنعت تو شیخ
میں یہ دونوں شجرے تیار کئے گئے اس طرح کہ ہر سطر کے تمام پہلے حروف اگر
جمع کر لئے جائیں تو حضرات نقشبندیہ (علیہم الرحمہ والغفران) کے اسمائے گرامی
بن جائیں گے اور ہر سطر کے تمام آخری حروف سے حضرات قادریہ (علیہم الرحمہ
والغفران) کے نام ہائے نامی مرتب ہو جائیں گے۔

یہ عہدت اس لئے قابل قدر ہے کہ اس تلازمے کے ساتھ ہی نقشبندیہ
وقادریہ طریقوں کی خصوصی اصطلاحات اور نظریات کی تفصیل بھی بیان
کردی ہے اور آخر میں اسی مصنف نے ایک ایسی نئی (نظم) لکھی ہے
کہ جس کے ہر پہلے اور دوسرے مصرع کے پہلے اور آخری حروف کے
جمع کرنے سے یہ مصرع برآد ہوتا ہے :-

شاہ شاہان محمد عربی مست

بے شمار رحمتیں ہوں ایسے شخص پر جس کو حضور انور صلی اللہ علیہ وسلم سے
 اور ان کے نام پاک سے اس قدر محبت ہو باج
 اس نام سے ہے باقی نام و نشان ہمارا (اقبال)
 جناب مخدوم و مکرم مولانا حشمت علی خاں صاحب مد مجیدہ کا بڑا اکرم ہے
 کہ انہوں نے رام پور کے شاہی کتب خانے سے اس رسالہ کی نقل حاصل کی اور
 ہمارے ادارہ مجددیہ کو مرحمت فرمائی۔ جزاہ اللہ فی الدارین احسن الجزاء۔

گزارش مخدومی قبلہ حاجی محمد اعلیٰ صاحب کی کوشش سے بھراشر ادارہ مجددیہ "ذناظم آباد" سے
 کراچی ۱۹۶۵ء قائم کیا گیا ہے جس کا مقصد ہے کہ حضرت مجدد الف ثانی قدس سرہ اور
 ان کے متوسلین کی تصانیف محض رضائے الہی کیلئے شائع کی جائیں اور ان کا ہدیہ کم سے کم رکھا جائے
 جن حضرات کے پاس ان بزرگوں کی قلمی اور غیر مطبوعہ تصانیف ہوں ان سے درخواست ہے کہ وہ
 ہم کو قیمتاً یا عاریتاً عایت فرما کر ممتون فرمائیں اور عندا اللہ باجوڑ ہوں۔ نیز اہل فضل حضرات کی
 خدمت میں گزارش ہے کہ وہ ہماری غلطیوں اور کوتاہیوں سے آگاہ فرمائیں۔ والسلام

احقر۔ غلام مصطفیٰ خاں
 ایم اے، اہل اہل بی، پی ایچ ڈی، ڈی لٹ

صدر شعبہ اردو، سندھ یونیورسٹی

حیدرآباد

۳ صفر المظفر ۱۳۸۵ھ
 (۳ جون ۱۹۶۵ء)

مجمع البحرین

بسم اللہ الرحمن الرحیم

ألا اے آنکہ داری مہر رو
 کلام چند از عین معانی
 حدیث دبران چون قامت یار
 بیالبتوز جانان گفت گوے
 نشانہ از اہرار ہنسانی
 بدل نزدیک دور از فہم اغیار
 اما بعد یہ نقشبندان طریق تحقیق و بریدہ ردان بادیہ تقرید و دلدادگان
 سلسلہ محبت و آزادگان از قید دنیا و آخرت مستور نباید کہ چون این فقیر عینی
 احقر العباد الی اللہ الواحد الاحد پائیدہ محمد ثبوتہ اللہ تعالیٰ تسبیح الصدق و الامین
 فی العمل و الاعتقاد فی الدین در سلک ارادہ اکابر نقشبندیہ قدس اللہ اراہم
 داخل شد و کسب فیوض و برکات اول از اکابر این سلسلہ علیٰ الصیبا و گردید
 ثانیاً از خدمت زبیر العارفین و قطب المحققین میان محمد معصوم ^{رحمۃ اللہ علیہ} اخذ نموده ایشان
 از کمال مہربانی فرمودند کہ طلاب را در طریقہ نقشبندیہ و قادریہ مشغول خواہی ساخت
 اگر چه این نالوان بحر عصیان اسوال خود چیزے دیگر نمی دانند اما بحکم ایشان و مضمون
 ما علی الرسول الا البلاغ طلب این دو طریقہ را بعد از استخارہ مشغول ساختیم
 و اکثر ایشان طلب شجرہ نقشبندیہ و قادریہ می کردند۔ اگر چه در کتب ایشان

شجرہ نظم و نشر مشہور و معروف بود خواستم کہ طرز جدید از قوت لفظ آید۔ بخاطر رسید
 کہ فقرہ چندے نوشته شود از ارکان سلوک و معارف قطب ربانی مجدد الف ثانی
 و بسبب ترکیب این سلسلہ عالیہ نسبت نقشبندیہ و قادریہ باین طریق کہ از اخذ
 حروف از ادائل بطور از جانب باین اسامی اکابر نقشبندیہ برآید و از ادخال بطور
 از جانب بسیار اسامی اکابر قادریہ حاصل شود۔ چون رشد با فہم کائنات صلی اللہ
 علیہ وسلم رسد ابیات چند موزون کرده شود باین طریق کہ این مصرع فی النعت مصرع
 شاہ شاہان محمد عربی است

از چہار جانب آن شنوی، یعنی از اول و آخر ہر مصرع باعتبار اخذ حروف ظاہر شود
 و بدال تمام گردد۔ بعد از استخارہ و اجازت از ادراج طیبہ شروع درال کرده شد
 و مسہی گردید بجمع البحرین۔

اما امیدوار از مکارم اخلاق مطالعہ کنندگان صاحب دل آنکہ چون این
 ضعیف بجز معرفت بہت و بقصور متصف، اگر بحمل خلیل و موضع ذلل مطلع شوند،
 باید کہ در اصلاح آن کوشند و بذیل عفو بپوشند۔ و از صورت عیب بونی و میرت
 بدگونی اجتناب کردہ ہر حرفی بمصرفہ شایستہ صرف نمایند۔ اللہ الہادی الی
 التحقیق و ہدوی التوفیق۔

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

شکر و حمد مرخداى را که عقل کُل و ادراک تمام از درک گنّه حقیقت ذلّت
 جز حیرت و نادانى بهره ندارد. و صلوة بجد بر آن ^{صلی اللہ علیہ وسلم} نظر اکتّم که خاک را پیش تاج
 رهروان بادیه تحقیق شود جاداد. اما بعد این چند فقره ایست در
 هدایت طلب و رغب ساختن ایشان بهراط ^{المستقیم} که شایه راه
 طریق تحقیق است و نکات چند احوال و اقوال و اسرار بادیان صراط
 یقین بخصوص اکابر نقشبندیه و قادریه کثر اللہ اتباعکم که هر یک هادی
 بمقصود اند. اللهم زدو جم فی الدنیا و اخرتها معکم فی العقی. بدان ای طایف
 بو شمت که عمل این اکابر غریت است و دور بودن از بدعت ممنوعه
 نقشبندان و ای بند بهر نقش نیند ^{نوشند از جام مقید موصات مطلق}
 قدس اللہ و اہم۔ بدانکہ طریقہ حضرت خواجگان اقرب طریق موصلاست یا
 نشان ایشان دیگرے را چه قدر برابری است نهت دیگران در هدایت خود

بدانند و ببینند و نسبت ایشان فوق همه نسبتهاست و نزد این کابر
 نافع عمل به عزیمت است. و عمل به غمیت را سماکن از دست نبی
 دهند. اولی و مواجید را تابع احکام شریعت و سنت سید مصطفوی
 یافته اند و مذاق و معارف را خادم علوم شرعیہ احکام او دانسته تمام
 ہمت مصروف علوم دینی گردانیده و احکام تام شرعیہ را براسے
 معاملہ سلوک قوی قرار داده اند. و تجلی ذاتی کہ دیگران را
 یگانہ و کالبرق است ایشان را دائمی است چون فہم ہر کس بہ مذاق این
 اکابر نرسد نزدیک است کہ قاصداً بعضے طریق و مبتدیان از کمال این مجاہدین
 نہایت انکار نمایند۔ بدان لے عزیز کہ نسبت این بزرگواران پورا
 منور است ابتدا لے سیر از عالم امر اختیار کرده اند و درین سیر قطع عالم
 حضرات خمس نموده سلوک را نہایت رسانیدہ توجہ بہ کمالات نمایند
 مقصود را از سلوک و کمالات در اولی و اولیہ دانستہ منع
 دید و دانش خودی نمایند۔ فصل۔ در آنچه از ارکان سلوک طالب
 نقشبندیہ را لازم است بخصوص طریقہ قطب بانی مجدد الف ثانی
 قدس سرہ اعنی میان شیخ احمد فاروقی نور اللہم قدہ صبح نموده اند
 شہ ازان بہ بیان آورده می شود۔ بدانکہ درین طریقہ علیہ طالبان حق را
 باسم ذات و توجہ قلبی ابتدا مشغول می سازند و جز بدوام توجہ مستقل
 نمی نمایند۔ بنا بران کہ جذبہ درین طریقہ علیہ نسبت باسم ذات معللاً
 دارد و سلوک نسبت بہ نفی اثبات مقرر قوم است نزد اکابر مشہور کہ جذبہ

مقدم بر سلوک است. پس نسبت این اکابر که فوق همه نسبتها است مقدم
 شک نیست که اصطلاحات این طریقه علیا سیر در وطن تحقیقش
 همین است که عبارت از سیر نفسی است که آنرا جذبہ نیر گویند ابتدا و معالجه
 و احوال این بزرگواران است. و سیر آفاقی که سلوک نزدیک الی سلوک عبارت است از
 رتبه توان زد در ضمن این سیر قطع می نمایند. و اکابر سلاسل دیگر
 برای مطلب شروع از سیر آفاقی می نمایند و در آن ترقی طلب
 می دانند و در انتها نفی می کنند. و ایشان کمال در سیر نفسی بطریق تمام
 یافته اند. سیر آفاقی مطلوب را بدون از خود حسی است در اصطلاح معنی
 این سیر نفسی در خود دیدن و در خود گردیدن است. خلوت در انجمن را
 نادر الارکان گویند. و اکابر ما تقدم قدس الله اسرارهم در تحقیق این بیان
 نجسته دارند. یعنی در انجمن که محل تفرقه است پاس نسبت را اصطلاح
 وقت دانسته از راه باطن با مطلوب خلوت دارند. بالفرض
 اگر نسیان شود بمشغول و اذکر ربک اذا نسیت متنبه و مستغفر شده بطریق
 جمعیت باطن سعی بلیغ نمایند. اگر چه در ابتدا نگاهداشت این نسبت
 همگی به تکلیف است اما در انتها به تکلیف دست می دهند ملک می گردد نظر بر قدم
 مناسب حال معتمدی نزد متقدمین و متاخرین عبارت از این است که در وقت مشغول
 یک رو شده نظر بر قدم دوخته شود تا به محسوسات متلوته دنی دنیا
 از حق غافل نشود و پیاگنده دل نه گردد زیرا که در ابتدا دل طالب مسکن
 ندارد. این قدر وقت که خطر مانع توجه او نشود و مورد تفرقه نگردد در این قدم

مقرر است که پریشانی نظر در دل اثر نمی کند. پوش در دم در اصطلاح
حق بینان عبارت از آن است که واقع نفس باید بود تا بغفلت نیاید مردم
متوجه باشد که ارباب تحقیق چنین مقدر و مشخص کرده اند و فرموده اند
دل از دشمن که غفلت است باز دارد و دست که عبارت از حضور است دوم
مر ترا حاصل است - اے عزیز بعد از ضبط این ارکان مشهور جامع
علم حضوری نصیب عین سالک گردد. بعد از آن اعمال مراقبات بطریقه خاص
صبح و شام خواهد شد که این اوقات از براسه مراقبه محاسبه اقسام او
و منع کرده اند. بدانکه مراقبه مشتق از ترقیب یعنی امتزاج است و لها اقسام
مراقبه اول مناسب حال مبتدی لعلم بقلبه ان الله عز وجل ناظر الیه فی اداء
ملازم بهذا العلم فهو مراقبه - یعنی قلب عالم باشد بدوالم اطلاع حق تعالی
یقیناً هر دو علم و حضور او چون این نوع مراقبه را نصیب عین خود سازد تا
آنکه سالک در تصرف این مراقبه آید گویا او ملکه شود سالک را - آن زمان
نقش با سوا از نظر دل خود متلاشی شود. بلکه جمیع لطائف باطن نفوس
شک از خود با حک کند. این تصرف بهره ذره از ذرات بود ظاهری
یا باطنی محیط یا بند و سریان آن در جمیع قوی فهمند. بعد از آن طالب را سخ
بپرداز این کار گردیده از انکار برآمده ملازم قسم دیگر از مراقبه شود تا
آنکه از علم به عین آید. مراقبه ثانی که مناسب حال متوسطان است مصلح
حال خود پسند یعنی از تعلق قلبیه محبت و کمال گشش صفت علم
متوجه عین شود و از جزئی بکلی گراید از مجاز بحقیقت از صورت بمعنی شتابد

در ظاهر و باطن بلکه در جمیع ذرات و بود این نسبت اساری بنماید گوشش
 مداومت مراقبه ثالث که مخصوص خواص مهت نماید یعنی به نسبت سرایا
 حضور که مرتبه حق ایقین مهت مشرف شود و بحضور ذاتی که در آن غرض
 مداومت بود بخود حاضر مهت عروج کند و شش جهت رابعه جهت فانی و استملک
 در آن موطن به بیند صاحب فنا تم شده این مقام مراد را آرزو کرد دید بانی بجز کرد
 بر از قید دوتی اسے برادر من تا عیان نگری روی دوست در همه جا
 اهل این حال راست المراقبه جالس الموحده میدان التوحید در بیار و در
 قلب وجه اشتراک و بحقیقت جامعه انسانی منجی نماید که رباب سلوک قلب را
 یک مرتبه اطلاق به حقیقت جامعه قلبیه نمایند که او از عالم پریدار گشته
 خاصه دوست ذکر و التذاذ و مسکرو استهلاک و فنا و بقا
 و گاهی بر مضمون صنوبری که واقع است جانب چپ و مشهور است قلب بین انان
 اطلاق کند که از عالم خلق است و حقیقت جامعه را با این مضمون اشتراک
 جامع بوجه خاص است که آشیانه دوست و مسکن و ماوی آن چنان
 گشته که گویا امتیاز موجود در بعضی احکام شرکت بهم دارند
 یاد حق که ذکر عبارت از دوست خاصه حقیقت جامعه است حرکت در مضمون
 آورده چنانچه روح که از عالم امر است و نصیب از بے چونی دارد چنانش
 محبت و عشق ببدن که تمام خون است پیدار شده زمانه در آن گشته گویا
 که انفکاک متصور نیست بلذت بدن متلذذ و به تالم او متالم گردیده
 نوسه اتحاد در میان نشان کائن گشته که عقل و خیال از ادراک

ہائے خود مایوس گشتہ اند پس ذکر قلبی کہ اہل اہل ابتدا را حاصل بہت و مدام
 متوجہ آن اند آن ذکر حقیقت با معہ بہت اولاً بعد از آن بقلب صغیری
 و ظاہر میشود و ذکر و متحرک می گردد و با مجملہ یک ذکر بہت اواز کمال
 لازمیت منسوب ہر دو بہت و بہت کمال اتحاد کہ انفکاک گنجایش
 آن نسبت نہ دارد ذکر یکے منسوب بدیگرے شدہ ہر گاہ بندہ را
 نصیب قرب با حق تعالی حاصل می شود۔ و اگر روح و قلب را کہ بہرہ
 از بے پوئی دارند این معاملہ در میان آید گنجایش دارد کہ با بر سلف
 در حقیقت روح بجز سکوت چارہ ندید اند چون روح از اوج بخصیض
 رد آورده و تعلق بہ بدن عنصری پیدا کردہ و از مرتبہ بے تعین بے پوئی
 وابستہ بعالم پون گردیدہ گویا از بر زخمت بر آمدہ بسبب گنجایش
 یاد وطن اصلی از یادش رفتہ بلکہ برادر است نور روح انسانی کہ لطیفہ الیست نفس
 شامل کمالات غیب بود پیش از تعلق باین سیکرہ بیولانی راہ ترقی
 مراد را مسدود بود و عروج او موقوف در مقام مالوت و سکون معلوم خود
 وطن داشت گویا مجوس و مقید بود۔ لیکن در نہاد آن لطیفہ پاک
 لیاقت و استعداد عروج بشرط نزول و دعوت نہادہ بودند
 اورا ازین راہ می رفت بر ملک مقرر گشتہ بود۔ حکمت قادر توانا
 نظام قدرت بران دید کہ آن بوہر نورانی را باین سیکرہ ظلمانی و نفس
 آمارہ جمیع سازد۔ صبحان من جمع بین النور و الظلمہ پس آن بوہر نورانی
 بہت و تعشق و گرفتاری با نفس پیدا کرد با آنکہ مردونی حقیقت ضد یک دیگر اند

حکیم مطلق جل سلطانہ ازیر اسے نظام ملک جسد از کمال کرم خویش
 میان این دو ضد بڑے اتحاد پیدا کر دے بسبب نسبت حتی روح تمام
 در نفس امارہ نحو و متلاشی گردید و خود را فراموش کر دے از قرب جوار قدس
 زخرف دنیا اورا فرقیہ ساخت۔ و در خود صفت نفس امارہ پیدا
 آورد۔ و این لطائف دیگر بہت نہایت استعداد و غایت کمال
 ہمت روح کہ ہر چہ روی آورد حکم ادی کرد و تمام ادی شود ادی گرد
 در وضعی از خود باقی نمی ماند۔ اللہ تعالیٰ از کمال مہربانی و بندہ نواری
 خلیل انبیار علیہم الصلوٰۃ والسلام مبعوث ساخت اورا بتوسل بنیان
 واقعہ احوال ماسبق ساخت و بخود دعوت فرمود و بجا گفت نفس
 امر نمود۔ *فَمَنْ رَزَقَ الْقُرْآنَ فَقَدْ رَزَقَ عَظِيمًا*۔ ہدایت انسان سابقہ ازلی
 جمعے را رہنموی کرد۔ *وَمَنْ اخْتَارَ الْخُلُودَ فِي الْاَرْضِ فَقَدْ ضَلَّالًا بَعِيدًا*
 ہر کرا عنایت ازلی راہ نمود یا از دامن ہوش و دست در فرآک
 عالی ہمتان *بہت بجات* ابدی یا۔ *بِدَانِكَ* چون نفس تائب شود بجائے خود
 بگذارد و از زمین مصیبت و فساد و انانیت و عناد تمام ہجرت نما
 ید و جوار صلحا کہ لطائف عالم امر بہت اختیار نماید یا بکرتبہ بجائے
 دعوت اورا رسد کہ لطائف عالم امر مسند سلطنت عالم حید مقرر
 او گردانند بمصداق *خِيَارُكُمْ فِي النِّجَالِ بِلِيَّةِ خِيَارِكُمْ فِي الْاِسْلَامِ* صلاح
 لطائف و فساد آہنا و البتہ باد باشد و حکم او بر ہمہ جاری آن ہنگام
 لطف حق تعالیٰ دائم الاوقات دستگیری او کند و اخلاق حسنہ اورا

از اوصاف و همه نگاه دارد و جمیع حواس را بحد دعوت فرماید آن گاه
 هستی خود را عین غیبی بپندرسد سبب نسبتین شریفین و باعث پرورش
 مریدان در طریقه قادریه بدانکه چون حضرت مجدد کمالا نقشبندیه بطریق اتم
 و اکمل حاصل شد روزی با طالبان حق نشسته بودند و انقاس
 لطیف ایشان بچنان دمعارت جاری بود ناگاه شخصی ظاهر شد خرقة را
 آورده بردوش حضرت ایشان انداخت ایشان گفتند ای نجسته خصال
 نام چه داری و از کجایی ای؟ این خرقة کسیت او گفت که مرا می بینید
 از اولاد شاه کمال که ایشان از اولاد حضرت شاه عبدالقادر گیلانی
 یکم اسرار بجانی است بکثرت خوارق مشهور مکرر از خدمت ایشان تبار یافتم که اولاد
 عجب از آنکه تا حال خرقة مرا بخدمت ایشان نرسانید که بود من از هراس
 قریب بودم که متلاشی شود با آنکه این خرقة را عزیز می دانستم لا اعلان براسه
 و قادر بخدمت شما آوردم حضرت ایشان چون آن عزیز را شناختند
 تواریخ تمام معالقه نمودند و اگر ارام کردند و بتمام همت خشوع و خضوع
 شکر این العام بجا آورده متوجه خلوت شدند و از کمال سرور شوق
 از دل و جان متوجه ارواح طیبه عزیزان شدند بعد از مدتی برآمده بیکی
 هم نشین خود فرمودند که بعد از پوشیدن این خرقة متبرک شاه کمال
 نادر نسبت روداد و عجب معامله ظاهر شد حضرت غوث الاعظم شیخ ابن الانس
 قطب بانی میران محی الدین قدس سره با خلفاء کبار خود خدمت سامی گرامی
 شاه کمال حاضر شدند حضرت غوث ربانی دل مرا از نسبتها سے فاصله خود

ن (اول) شمس

ن (دوم) شمس

بسره و گردانیده با نوار و اسرار خاص منور کرد و شاداب
 نمود. من غرقه نجه آن نوار و احوال گشتم و در غواهی آن دریا بودم ناگاه
 در دم گذشت که تو بر باد اکابر نقش بندیه بودی پرورده نسبت آنها چرا
 مستملک این نسبت شده بجز این خیره دیدم مشایخ سلسله نوابها
 یک مرتبه ظاهر شدند و نواجه باقی بالند نواجه عبدالحق در کمال
 رفعت و بزرگی مراد میان گرفتند فرمودند که این شخص برپایه ما بود
 کمال تام تربیت یافته۔ کسے را با او چه کار است ازین قبیل بسے
 لطفها نمودند۔ اکابر قادریہ فرمودند ما از طفولیت با او نظری بود از جوان
 العایم ما بهره در دست۔ اکنون مر غرقه ما پوشیده حکم بر ظاهر دست انواع
 لطف ظاهر ساختند و جهت سے قوی و برهان علی و دلائل و لفریب
 بایکد گرمی گفتند۔ من متحیر معامله خود بودم کہ تا حال من چه شود و یکجا روند
 از اجتماع اکابر ترسیدم کہ مباد از من غبار سے نشیند بخاطر آنها
 براسے آن ہیچے چون شمع چون گل گرفت جنگ با پروانه بلبل
 اندرین مباحثه بودند کہ جماعه از مشایخ کبرویہ و مشیتہ حاضر شدند من بخود
 ساکت بودم بطریق صلح پیش گرفتند کہ این عزیز راجی بایکد هر دو سلسله بہر
 مند باشند و تربیت بیاید و این مقر بہت نزد عقلا کہ طفله اود را
 از دو پستان شیر دهند بہتر باشد و زد بزرگ شود درین باب
 سعی بسیار نمودند و اکابر طرفین را رضی ساختند تا مرا از پستانها نوش
 یک یک بہرہ مند گردانند از آن زمان این سلسله علیہ مرکب نسبتین شد تا

عالم باشد۔ طلبت این دو نسبت عظیم الشان تربیت خوانند یا همیشه
 لطف ایشان شامل احوال طلاب خواهد بود هر چند در طریق تقشیدیه پرورش
 یابند درین آن البته نسبت قادریه است چنانچه جز در کل کذا لعکس فصل در
 رفعت و بزرگی و بیان کنیت و لقب تام آنحضرت۔ بدانکه صحیح و معروف
 اسم مبارک ایشان شیخ عبدالقادر و کنیت ابو محمد و لقب آن مردن علم ضیا
 منظر اتم اسماء الشدحی الدین۔ روزی در مجلس آن قطب تجسمت خصال
 تمام اصحاب حاضر بودند سبب لقب آنحضرت بحی الدین که چه بود از کجا شد
 یکی را در خاطر تردد افتاد و از ایشان رسید۔ ایشان از کمال مهربانی
 نام آن اصحاب بر زبان مبارک انده فرمودند که بر تو معلوم یا وای فلان
 یاد دارم که چون از سیاحت برگشته متوجه بغداد شدم و نتیجتاً انقاس
 متبرکه که اکابر که ملازمت کرده بودم در تودی یافتم۔ ناگاه دیدم شخصی
 والہ شفیقتہ و بیچاره و نزار افتاده است و بغایت ضعیف۔ چون مراد دید
 لب کشود و گفت السلام علیک یا عبدالقادر گفت علیک السلام ایوان
 احسان و لطف ظاهر کردی گفت نزدیک من بیا۔ رفتم بغایت خراب
 ناتوان بودم گفت مرا بنشان۔ در کتار خود گرفتم و بنشاندم و بود
 اورا صحیح و صورت اورا تروتازه یافتم۔ پرسیدم کیستی که ترا
 من بنی شناسم گفت من دینم سخت پزوده شده بودم تا در ذوالجلال
 حکیم بر کمال مرا بتو زنده گردانیده انت می الدین یا عبدالقادر
 من اورا بهما بخا گذاشتم و بسجده جامع در آمدم۔ تو استم در رکعت نماز

وابسته به نیاز دیگر مردم بسیار برین هجوم کردند و اگر ارام می نمودند و مرا
 دست و پا بے بوسیدند و می گفتند یا محی الدین - پیش ازین واقعه خلق
 مرا باین لقب نه خوانده بودند - مخفی نماند که معاظمه این اکابر از حد پیش
 و کمالات ایشان از بیان بعید است مها اکن عمل موافق سنت و شریعت غرا
 لازم دانند و طلاب این طریقه هر یک در ریاضات بجاهد ازین عجز
 اند - و از کمال ریاضت تصرف در اسما عظام در عالم غیب ایشان واقع
 نادر الاحوال پسندیده اقوال اند و اوراق قلیل متحمل از مراتب
 ایشان نمی توان شد بحیث آن باندک اکتفا نموده - فصل - بهر چه شمسند
 عاقل پوشیده نماند که شریعت را سه جزو است علم، عمل، اخلاص تا
 این سه جزو متحقق نشود شریعت متحقق نه شود - چون هر سه رسد بکمال
 رضای حق حاصل خواهد گشت - و نزد اولوالبصار معلوم است که رضا بر حق
 فوق جمیع سعادات است - جمیع کمالات و احوالات بجمعیت شریعت غرا
 خبط و جزو آن است و مطالبه نه ماند که بما در شریعت در آن احتیاج افتد
 و طائفه صوفیه که بطریقت و حقیقت ممتاز گشته اند هر دو خادم شریعت اند
 اتمام تکمیل جزو ثالث که اخلاص است - پس مقصود از تکمیل هر دو آنها
 چنانچه معلوم شد که تکمیل شریعت است نه امری دیگر که حصول مطلب
 هم در آن است - احوال و مواجید و معارف و حقائق کمالات و
 علوم صوفیه در آشنای راه دست می دهد نه از مطالب اند و مقصد خاص
 بل ادبام و خیالات ربی بها اطفال الطریقیت طالب باید که از جمیع آنها

دل سرد شده و گذشته بمقام رخصنا باید رسید که در سلوک مرتبه کمال
 این است که نهایت معاوضه سلوک نیز به نسبت بجهت حصول این مطلب شرح
 لائق این است که مذکور شد و حفظ مراتب در سلوک سالکان مقام
 خاص است بجز مقصود از سطح منازل طریقت و تحقیقت و احوال مرتبه بود
 از درایه تحصیل اخلاص نیز به دیگر نسبت مستلزم مقام این نسبت پس
 لطف حق از تجلیات سه گانه و مشاهدات عارفانه از تکرار آن یک
 قابل را گذرانید بدولت اخلاص و مقام رضائی رسانند از ثبوت مواج
 خلاص می گردانند. بعضی کوشه اندیشگان احوال و مواجید را از مطالب
 و مشاهدات و تجلیات را از مقاصد می شمارند که قمار و هم و خیال می مانند
 از کمالات ثمرات محروم می گردند. آری حصول مقام اخلاص و حصول مرتبه رخصنا
 چنانچه مقرر این طائفه است. بطریق مشاهدات و تجلیات احوال
 هاست و مربوط به تحقیق این علوم و معارف است. پس اینها سبب حصول
 یقین و معدت مطلوب باشند و مقدمات مقصود و تحقیقت اینها
 و زواید باب بصیرت این معنی از آفتاب روشن تر است. با وجود این همه
 سالکان هرراط مستقیم بر آن اند که مدار کار بر قلب است از مجرد اعمال صوری
 فائده نیست. و از عبادات رسمی کار نمی کشاید. اگر دل بغیر او گرفتار است صلاح
 از خواه خراب و ابرمت و اعمال صالحه که مبدن تعلق دارد و احکام شرعی
 باتیان آن امر سرد مودد. و سلامتی قلب بما سولے او تعلق
 و دوام توجه او بدین هر دو کار است و در عمل سلامت قلب و اطمینان نفس

عارف را یہ امتیاز اعمال صالحہ بدنیہ باطل بہت ابن معاشرہ و دکوی
 لائق ادنیست پہچان کہ در ان نشاء روح را بے بدن تصور کردہ نمی شود
 یقین و اسوال قلبی بے اعمال صالحہ بدنی محال بہت۔ سائے عزیز
 این بہت حال تا اسوال و مواجید و شہود وحدت در کثرت مرادین ذوق را
 بجز این حفظ مراتب مسلم باشد۔ فہمیل بدانکہ توحید کے این طائفہ علیہ در اثنائے راہ
 و سالکان طریق را صحت می ہو و قسم بہت شہودی و وجودی و قائلان توحید
 از ہمسائے ہر یک دلیل و برہان بیان کردہ اند۔ اگر چہ برہان و دلیل قیاس
 لیاقت آن مرتبہ ندارد۔ بدانکہ توحید شہودی یکے دیدنی بہت پس جزیکے
 چاہل شہود سالک نباشد۔ و توحید وجودی عبارت از ان بہت کہ یکے وجود
 سبحانہ را موجود دانستن بہت و غیر او را از روئے یقین معدوم
 نایاب انگاشتن۔ پس توحید وجودی از قبیل علم الیقین در اصطلاح
 سالکان باشد و توحید شہودی از قسم عین الیقین۔ و این توحید معلوم
 لازم از ضروریات این راہ بہت۔ چہ دادی فنا بے این قسم توحید
 طے کردہ نمی شود و فنا سے تم متحقق نمی گردد۔ و حصول عین الیقین مستلزم
 آن بہت برخلاف توحید وجودی کہ نہ چنین بہت یعنی ضروری و لازم او
 نیست چہ علم الیقین بے آن معرفت حاصل بہت۔ و تزکیہ و تنویر نفس
 بر و مرتب چہ علم یقینی مستلزم نفی ماسوائے ادنیست غایت مافی
 الباب مستلزم علم ماسوائے ادنیست در وقت ظهور نسبت و اجتماع
 یا غلبہ استیلا و علم آن یکے مثلاً شخصے را کہ یقین بوجہ آفتاب

زکی پیدا کرد و استیلا را این لقیقین مستلزم آن نیست که موجود
 لقیقینی آفتاب را داند و ستارها در آن وقت در آسمان معدوم و ناپیدا
 داند اما ذہنی کہ آفتاب را دید البتہ ستارها نخواہد دید و معقول
 او و مشہود او جز آفتاب نخواہد بود۔ با وجود غلبہ و استیلا این حال
 میدانند کہ ستارها معدوم نیستند و میدانند کہ در آسمان موجود هستند اما
 از شدت ضیاء و آفتاب و شعشعہاے او مغلوب اند و این شخص با جماعہ
 تذکور کہ نفی وجود ستارها در آن وقت کنند کمال انکار و مقام
 جنگ است۔ وی داند کہ آن معرفت غیر واقع است و مخالف شرع و احکام و
 عقل یا شرع نیز متفق است بخلاف توحید شہودی کہ از یکے دیدن هیچ کس
 فرار نہ نموده و مخالفت نہ ورزیده۔ مثلاً در وقت طلوع آفتاب کسی
 را اعتقاد چنان شد کہ ستارها معدوم است و صلا و نوافلے ندارد خلاص واقع
 شرع است۔ اما ستارها را در آن وقت نہ دیدن هیچ مخالفت نیست بسبب
 آفتاب و کثرت ضیاء و ضعف بصیرانی از نظر مستور است دیدہ نمی شود
 در لادن او شک نیست۔ اگر بصیرانی ہنوز بہمان آفتاب مکیل شود و در دیدن ستارہا
 وقت پیدا کنند ستارہا را از آفتاب نہ بیند این دید در حق لقیقین است۔ پس اقوال
 اکابر کہ بظاہر شریعت ہرمتا مخالفت نماید مثل بایزید بسطامی و مثل قول
 منصور سجانی و انانہ و امثال اینہا ادنیٰ و النسب آن است کہ این اقوال را
 از وجودی و شہودی فرود باید آورد و مخالفت را دور باید ساخت ہر گاہ
 ما سوائے تن سبحانہ از نظر شان محقق شد در غلبہ آن حال این اقوال را صحیح

قرار داده باین الفاظ تکلم نمودند و غیر از یک اثبات مقدس
 اثبات نمودند پس معنی انالحق این است که حق است نه من چون
 سبب استیلاست این نسبت خود را نمی بیند اثبات نمی کنند نه آنکه خود را مدا
 می بیند آن را حق می گویند و این خود کفر است و نزد عقلا از بحث
 ساقطه و از مطلب خارج کسی را بخاطر نزد نگوید که از اثبات ناکردن
 لازم نفی دان بعینه توحید وجودی است گویم که از عدم اثبات نفی
 معلوم نمی شود و لازم نمی آید بلکه در آن موطن حیرت است احکام تمامها
 از وساقط شده است و در سبحانی نیز تنزیه حق است بوجه اتم و اتم
 نه تنزیه خود که او تمام از نظر او مرفوع شده است حکم باو تعلق نمی کرد و اصلا
 فائده ای عزیز امثال این سخنان در مقام عین الیقین که در سلوک یک مقام
 از مقامات است بعضی را روی دهد و چون این مقام بگذرانند بحیرت ایضاح
 راه بحق الیقین برسانند از امثال این کلمات مقام حیرت و یاس
 سکوت کنند و از همد اعتدال تجاوز نه فرمایند درین زمان بسیاری از عقلا
 این مشرب توحید وجودی را پیش گرفته و کمال را بر آن نمی دانند و گویند ما
 میدانیم که یک بود است و نمی دانند که بعلم از عین قانع شده اند و اقوال مشایخ عظام
 یاد کرده بمعانی تمخید فرود آورده بازار کاسمید خود را با دایج کرده مقتدا
 روزگار خود ساخته اند بدان اسی عزیز که منشأ توحید وجودی و ظهور
 او جمیع را از کثرت مداومت بر اثبات توحید است که نفی ما سوار
 لازمه آنهاست با تعلق معنی کلمه طیبه لا موجود الا الله است و کثرت تخیل

معانی مذکور کہ بواسطہ استیلا سے سلطان خیال نقش نسبت حسب این مقام
 و این توحید از اباب این احوال نسبت چہ ارباب احوال ارباب قلوب اند و او
 مقام قلب استخر نہ کردہ پیر سے از قلب ندارد و غلی پیش نسبت۔ لیکن علم
 نسبت باین احوال را درجات بہت نبصہر فوق بعضی جمع دیگر از ایشان
 یقین توحید بودی انجذاب و محبت قلبی بہت کہ در وقت بودن ایشان بتدی
 نقش از کار و مراقبات کہ عالی از تخمیل معنی توحید بہت بسداومت آن
 اشتغال نموده اند بچہ و بہرہ یا بچہ و سابقہ عنایت بمقام قلب اطلاع
 پیدا کردہ جذبے نصیب وقت ایشان گشتہ اگر بر ایشان جمال
 و بود سے ظاہر شود سبب را کمال استیلا سے محبت بچہ بہت کہ بر قلب سے
 پیدا شدہ است خواهد بود کہ ماسوا سے محبوب در نظر او و قلب او
 کسی بہت و نسبت یعنی سوائے محبوب را موجود نمی دانند باید کہ این توحید و حال
 را از احوال دانند کہ از غلبت خیال و ہمہ پاک بہت السلام علی من اتبع الهدی

خاتمہ

فی لغت خاتم المرسل علیہ الصلوٰۃ والسلام

شد برین خاک رہے فروش

شکر کہ از صدق دل بادہ نوش

آئینہ دل بہ صفا آشنا

از اثر صدق بود دامن

ہست رخس آئینہ مہر و ماہ

ہر کہ کند صدق بدل جاگاہ

شکر شکر از نفس صدق بوش
 اے شدہ مستغرق دار فنا
 هست ترا اگر ہو سس قطع رلو
 آنکہ بود واقعیت اسرا ہا
 نقش کنی صورت با اگر بجان
 محرم دل کردی دلوح و سلم
 حق نگری در ہمہ حسن و قبح
 مہر تو ور زندہ ہستی تمام
 دیدہ بہ تحقیق کس ار دا کند
 عارف حق باشد روشن چو شمع
 را ہمہ بر عالم خمیر البشر
 بے شک بے شبہ ز راہ صواب
 یک رہ اگر ترک ہوا ہا کنی
 سر لفتن هست ترا اگر ہو سس
 ترک گنہ گر چہ بغایت نکو بہت

شرف قدح شربت ہر زہر لوش
 آرد سے ارد سے ہمہ لبقا
 ہادی دارستہ کامل بخواہ
 از ہمہ سوہیت بکتہ آشنا
 نیک بہ بینی بد و نیک بہمان
 مہر صفت لوز قزاسیندہ ہم
 حسن فردشی بکتی ہچو صبح
 مدح تو ور زندہ ہر صبح و شام
 در دو جہان عیش سراغلا کند
 علم و دل و جان بکند جملہ جمع
 راہ نہالیش شود از خیر و شر
 با ہمہ مقصود شود کامیاب
 یار بہ بینی و ہمتا شا کنی
 سر مکش از راہ طلب یک نفس
 ترک خودی ہر کہ کند مرداوست

شاہ شاہان محمد عربی دست

رباعی من

این نسوہ چایع کہ سرے از غیب است
ہادی بہ وصال شاہد لاریب است
ہر کس کہ بدید کیفیت از روی لقیں
گوید الہام باللسان الغیب است

محررہ

نوشتم من این نسوہ راز استیاق
کہ دارے دل بود قدر و راق
اللہ بس

ادارۃ مجددیہ

۲۱۵- ایچ۔ ناظم آباد ۳- کراچی

(ریجویشنل پریس کراچی)